

SKY 334 İŞ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ

TÜRKİYE'DE İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Doç.Dr.Gölbiye Y. YAŐAR, Dr.Emirali KARADOĞAN

Türkiye’de İş Sağlığı ve Güvenliğinin Tarihsel Gelişimi

Avrupa’da yaşanan Sanayi Devrimi’nin koşullarının Osmanlı İmparatorluğu’nda oluşmaması nedeniyle aynı dönemde Sanayi Devrimi yaşanmamıştır.

Türkiye’de sanayileşme alanında gecikmelere bağlı olarak iş sağlığı ve güvenliği alanında düzenlemeler konusunda da gecikme yaşanmıştır.

- Türkiye’de iş sağlığı ve güvenliğinin tarihsel gelişimini aşağıdaki şekilde ikiye ayırabiliriz:

1) Cumhuriyet’ten önceki dönem,

- Tanzimat’tan önceki dönem,
- Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi

2) Cumhuriyet dönemi.

İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

DÜNYADA

TÜRKİYE'DE

SANAYİ
DEVİRİMİNDEN
ÖNCEKİ DÖNEM

SANAYİ DEVİRİMİ
DÖNEMİ

CUMHURİYET'TEN
ÖNCEKİ DÖNEM

CUMHURİYET
DÖNEMİ

TANZİMAT'TAN
ÖNCEKİ DÖNEM

TANZİMAT VE
MEŞRUTİYET DÖNEMİ

Tanzimat'tan Önceki Dönem

- Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat'tan önceki dönemde üretim şeklinin zanaatkârlık olmasına bağlı olarak dini esaslara dayalı meslek örgütü olan *esnaf zaviyeleri* karşımıza çıkmaktadır.
- Esnaf zaviyeleri, *Fütüvvetname'nin kurallarına göre yönetilmektedir.*
- **Fütüvvetnâme**, ahiliğin özelliklerini taşıyan eserlerdir. Bu eserler, insanlara toplumda nasıl davranmaları gerektiğini açıklayan dinî- ahlâki nitelikli öğüt kitaplarıdır. Bu eserdeki öğütler , yüzyıllar boyunca Türk toplumuna yön veren öğütlerdir. Dilin sadeliği ve üslubunun akıcılığı, bu eserlerin önemini artırmıştır.

- Osmanlı İmparatorluğu'nda esnaf zaviyelerinin yerini Avrupa'da görülen meslek örgütleri olan *loncalar* almıştır.
- Bu dönemde, üretim şeklinin basit olmasına bağlı olarak işçilerin karşılaşılabilecekleri risklerin sayısı ve niteliği de bugün karşılaşılan risklerden farklıdır. Ayrıca, bu mesleki yapılanmalar içinde usta ile kalfa ve çırak arasında öğretmen-öğrenci ilişkisi olup ustalar, kalfa ve çıraklarını koruyup gözetmektedirler.
- Bu dönemde, iş sağlığı ve güvenliği alanında bir bilinçlenmeden söz edebilmek mümkün değildir. Ustanın işi öğretirken ne kadar iyi bir öğretmen olmasına bağlı olarak çalışanların kaza yapma oranının o kadar düşük olacağı düşünülmektedir.

- Loncalarda, Türkiye’de sosyal güvenliğin başlangıcı olarak da kabul edilen **Orta Sandığı** veya **Teavün Sandığı** adı verilen yardımlaşma sandıkları bulunmaktadır.
- Bu sandıklardan hastalanan üyelere tedavileri, yaşlanarak işini bırakan ve muhtaç duruma düşen ustalara ve tedavisi mümkün olmayan bir hastalık veya sakatlık sonucunda işgöremez duruma düşmüş olan usta, kalfa ve çırak gibi meslek mensuplarına geçimlerini sağlamak için yardımlar yapılmaktaydı.

Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemi

- Osmanlı'nın Batı ile siyasal yakınlaşmanın ekonomik ve sosyal hayata etkisi,
- Osmanlı İmparatorluğu yeni bir pazar olarak Batı Avrupa ülkelerinin ilgisini çekmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda da ilk sanayileşme hareketleri başlamıştır.
- İş sağlığı ve güvenliği alanında ilk düzenlemeler de ancak bu dönemde yapılmıştır.
- İşçilerin en yoğun olarak çalıştıkları alanın kömür madenleri olması nedeniyle yapılan ilk düzenlemeler bu alana yöneliktir.
- Bu dönemde yapılan ilk düzenleme, **1865 tarihli Dilaver Paşa Nizamnamesi'dir**

Dilaver Paşa Nizamnamesi (1865)

- 1865 tarihli Dilaver Paşa Nizamnamesi, padişahın onayından geçmemekle birlikte **Ereğli Kömür Havzası'nda** uygulanmıştır.
- 100 maddeden oluşan Nizamname günlük çalışma süresini 10 saat olarak belirlemiş, işçilere çalışma süresinin dışında **dinlenme süresi** verilmesini, işçilere **yatacak yer** sağlanmasını, işçi ücretlerinin öncelikli olarak ödenmesini ve işe hazır bekleyen işçilere çalıştırılmasalar bile ücret ödenmesini düzenlemiştir.
- Ayrıca Nizamnamede, işçilerin önemsiz sayılabilecek hastalıklarının madenlerde bulundurulacak doktor tarafından tedavi edilmesi, ağır hastalıklar söz konusu olduğunda da işçilerin evlerine gönderilmesi düzenlenmiştir. **Hastalık, iş sözleşmesinin sona ermesinin nedeni sayılmıştır.** Nizamnamede, iş kazalarından söz edilmemiş ve bunlara karşı önlem alınması üzerinde durulmamıştır.
- Dilaver Paşa Nizamnamesi'nde, denetim düzeni kabul edilmemiş olduğu için işçiler için olumlu kabul edilebilecek düzenlemeler de gereği gibi uygulanamamıştır.

Maadin Nizamnamesi (1869)

- 1869 tarihli Maadin Nizamnamesi, iş güvenliğiyle ilgili kurallara daha fazla yer vermiştir.
- Dilaver Paşa Nizamnamesi'nin eksiklerini tamamlamıştır.

Maadin Nizamnamesi (1869)

- Maadin Nizamnamesi ile madenlerde zorla alıştırma sistemi tamamıyla ortadan kaldırılmıştır.
- Ayrıca Nizamnamede; mühendisler kazaların önlenmesi için gerekli önlemleri alma ve bu amaçla ihtiyaç duyulan araç ve gereci idareden isteme hakkı, kazaların idareye bildirilmesi, madenlerde doktor ve eczane bulundurma yükümlülüğü, iş kazasına uğrayan işçilere ve ailelerine işveren tarafından tazminat ödenmesi, iş kazasında kusurlu bulunan işverenlerin para cezası ile cezalandırılması gibi düzenlemeler yer almıştır.
- Maadin Nizamnamesi ile iş sağlığı ve güvenliği alanında günün koşullarına göre önemli sayılabilecek düzenlemelerin yapılmış olduğu görülmektedir.

Mecelle

- Türkiye'nin ilk medeni kanunu olan *Mecelle için 1869 yılında bir komisyon çalışmaya başlamış ve 1876 yılında tamamlanmıştır*. Mecelle'de, iş sağlığı ve güvenliği alanında işçinin, işverenin kusuruyla zarara uğraması halinde işverene bu **zararı tazmin yükümlülüğü** getirilmiştir. Ayrıca, ücretlerin aynı olarak ödenmesi yasaklanmış, günlük çalışma süresinin gün doğumundan gün batımına kadar uzayabileceği ve işçinin çalışmaya hazır halde bulunması halinde ücrete hak kazanacağı düzenlenmiştir.
- **Sonuç olarak:** Bu dönemde, çok güçlü olmayan bir sanayileşme içinde yapılan sınırlı sayı ve içerikteki düzenlemelerle iş sağlığı ve güvenliği alanında önlemler alınması konusunda çaba gösterildiğini görmekteyiz.

Cumhuriyet Dönemi

- Türkiye’de gerçek anlamda sanayileşme hareketinin Cumhuriyet döneminde başlamış olması nedeniyle iş sağlığı ve güvenliği alanında düzenlemeler asıl bu dönemde yapılmıştır.
- 23 Nisan 1920’de açılan TBMM’nin 3 numaralı yasası “Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’nın Kuruluşu Yasası”dır. İnsana önemi ön plana çıkaran bu yasa, işçi sağlığı güvenliğini ve sosyal güvenliğini yaklaşımında bir kilometre taşı niteliğindedir.
- TBMM, Sağlık Yasasından sonra Zonguldak-Ereğli havzasını ilgilendiren iki yasa çıkarıyor.

- 1) 1921 Tarih ve 114 Sayılı Zonguldak ve Ereğli Havza-i Fehmiyesinde Mevcut Kömür Tozlarının amele Menafi-i Umumiyesine olarak Fürühtuna Dair Yasa
- 2.) 10.09.1921 tarihli ve 151 sayılı Ereğli Havzai Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun ile madenlerde 18 yaşından küçük olanların çalıştırılması yasaklanmış, günlük çalışma süresi 8 saatle sınırlandırılmış, 8 saatten fazla çalışılması halinde iki kat fazla ücret ödenmesi ve bu çalışmanın tarafların rızasıyla yapılması düzenlenmiştir.
- Maden işleten işverenler, hastalanan veya kazaya uğrayan işçileri tedavi ettirmek, madenin etrafında hastane, eczane ve hekim bulundurmaları zorundadırlar. İş kazası nedeniyle ölümlerde, ölenlerin mirasçıları işverene karşı tazminat davası açabilecek, ayrıca kazaya neden işverenler hakkında cezai yaptırımlar da söz konusu olacaktır. Sağlık ve güvenlik şartlarına uymayan maden işletmecilerinin ruhsatname ve imtiyazları da feshedilebilecektir.

- Bu düzenlemeler, TBMM'nin çıkardığı, sınırlı kapsamlı da olsa ilk iş yasasıydı.
- Ayrıca bu yasalar sosyal güvenlik alanında “işçi-işveren-devlet” katkısını içerecek ölçüde ilerici ilk oluşumu başlatmıştır.

- 1923 yılında toplanan **İzmir İktisat Kongresi'nde** işçilerin korunması amacıyla bazı kararlar alınmıştır.
- 1924 tarihli ve 394 sayılı **Hafta Tatili Kanunu**,
- 1935 tarihli ve 2739 sayılı **Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun** yürürlüğe girmiştir.
- 1926 tarihli ve 818 sayılı **Borçlar Kanunu'nda**, işverenlerin işçiyi gözetme borçlarına ve işverenlerin iş kazası ve meslek hastalığından doğan hukuki sorumluluğuna ilişkin hükümler yer almaktaydı. 2011 tarihli ve 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu 01.07.2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Kanunda da, işverenin işçiyi gözetme borcu ve işverenlerin hukuki sorumluluğuna ilişkin bazı hükümler yer almaktadır.

- 1930 tarihli ve 1593 sayılı **Umumi Hıfzısıhha Kanunu'nda**, çalışma hayatında kadınların ve çocukların korunması, en az 50 işçi çalıştıran işyerlerinde hekim bulundurma zorunluluğu, belirli büyüklükteki işyerlerinde revir ya da hastane yapılması yükümlülüğüne ilişkin hükümler bulunmaktadır.
- **1936 tarih ve 3008 sayılı İş Kanunu**, ilk iş kanunu olması nedeniyle Türk çalışma hayatı açısından bir dönüm noktasıdır. Bu Kanunda, iş sağlığı ve güvenliği alanında düzenlemeler yer almıştır. Kanunun uygulanmasını sağlamak amacıyla çok sayıda tüzük çıkarılmıştır.
- 1945 tarih ve 4763 sayılı Kanun ile Çalışma Bakanlığı kurulmuş, **1946 yılında Çalışma Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun** çıkarılmıştır.
- 1945 yılında 4792 sayılı İşçi Sigortaları Kurumu ve sonrasında 4772 sayılı **İş Kazalarıyla Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Kanunu** yürürlüğe girmiştir.

- Daha sonra diğer sigorta kollarına ilişkin düzenlemeler de yapılmış, dağınık halde bulunan sosyal sigorta uygulamasını tek bir kanunda toplayabilmek amacıyla **1964 tarihli ve 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu** yürürlüğe girmiştir.
- Çalışma ilişkilerinin niteliğine bağlı olarak farklı sosyal güvenlik kanunlarına tabi olanları kapsayan **2006 tarih ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu** 2008 yılında kademeli olarak yürürlüğe girmiştir.
- 3008 sayılı İş Kanunu'nun yerine 1967 yılında **931 sayılı İş Kanunu** yürürlüğe girmiştir. Kanunun Anayasa Mahkemesi tarafından şekil yönünden iptal edilmesi üzerine **1971 tarihli ve 1475 sayılı İş Kanunu** yürürlüğe girmiştir. Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde **2003 tarihli ve 4857 sayılı İş Kanunu** kabul edilmiştir.

- Türkiye’de iş sağlığı ve güvenliği alanında çeşitli kanun tasarıları gündeme gelmiş ve
- 20.06.2012 tarihinde 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu (RG,T.30.06.2012, S.28339) kabul edilmiştir.
- Kanunda yer alan maddeler, kademeli olarak yürürlüğe girmektedir.

Teşekkürler..